

ПОБОРНИКЪТ СПИРО КОНСТАНТИНОВ (1826 – 1911)

Красимира Вакарелска-Лангхайнрих

SUPPORTER SPIRO KONSTANTINOV (1826 – 1911)

Krassimira Vakarelska-Langheinrich

Abstract: *The financial support of the Bulgarian liberation in the 19th century is rarely studied so far. This study deals with life and revolutionary activity of the merchant Spiro Konstantinov. As a valuable source his four unpublished letters to Stoyan Zaimov are investigated, which are related to his work in Bucurest. As a consequence of his strong engagement, his property was entirely sacrificed. Bulgarian parliament reports, written by survivors of the liberation war, further confirmed Spiro's revolutionary activities. This study reflects the important role of Bulgarian merchants in Bucurest for the success of the liberation.*

Keywords: *Bulgarian National Liberation Movement, financing by trading, supply of insurgents, Bulgarian institutions in Bucurest.*

Активна фигура на българската емиграция в Румъния през заключителния етап на нашето национално Възраждане, комисонерът Спиро Константинов е личност, която не се вмести само в категорията на тежък търговец и благодетел от Настоятелството на Добродетелната дружина. Развитието на неговото политическо съзнание го насочва към радикалните „млади“ от ТЦБК, Българско общество, „Млада България“ и БРЦК. Необикновеният житейски път на Спиро Константинов е отразен в четири обширни писма, които той изпраща до Стоян Заимов¹. Това епи-

столарно наследство остава неоповестено и непубликувано досега в научните среди. Писмата, с характерната им изчерпателност и неподправеност, са автентичен исторически извор, свидетелстващ за ролята и заслугите на поборника от 1854, 1863, 1868 и 1871 – 1872 г. Впоследствие документацията на Народното събрание в Княжество България (речи и непубликувани оригинални писма на видни възрожденци, свидетелстващи за революционната дейност на Спиро Константинов) доказва историческата им достоверност².

¹ ЦДА, ф. 1325К, оп.1, а.е. 298, л. 1 – 40.

² ЦДА, ф. 173К, оп.1, а.е. 853, л. 89 – 100.

Настоящото проучване включва новооткрити данни за семейната среда и влиятелните фамилии на двамата му родители. Създадено е родословното дърво на Сп. Константинов и е идентифицирана родната му къща в Арбанаси.

Проследяването на житейския път на Спирос Константинов позволява да се вникне в неговия характер и поведение; да се определи мястото му в различните етапи на българското освободително движение и да се открие ролята му в революционните акции през 60-те и 70-те години на XIX век (**обр. 1**).

Родно място и род

Житейският път на Спирос Константинов започва в с. Арбанаси. Историята на неговото село е уникална и се свързва главно със стопанския просперитет, породен от оживените търговски връзки на жителите му с Цариград, Европа и дори Индия столетия наред (Атанасова 2016: 19 – 34, 53 – 63, 103 – 144; Горанчев 2017: 27 – 31). Дългогодишният контакт на арбанашките търговци с прогресивния европейски свят и идеите на Просвещението поражда свободомислие, преодоляване на гръцката духовна опека и антиосманска нагласа (Лангхайнрих 2023: 9 – 10). В селището царува патриархална среда с типичните изисквания и очаквания към членовете ѝ с високо обществено и финансово положение: благотворителност, религиозно усърдие, честност и почтеност. Тези морални качества стават неотменна част от характера на Спирос.

Да се представи личностният портрет на Сп. Константинов означава да се изясни произхода му, семейните връзки с влиятелните арбанашки фамилии, както и да се проследят предпоставките за неговото издигане в кръга на най-авторитетните и заможни български търговци в Букурещ в средата на XIX век.

Фамилията Хаджи Атанасиу

Според сведенията в неговите писма Спирос Константинов е роден през 1826 г. (а не през познатата досега 1832 г.) в заможното семейство от Арбанаси, фамилно обвързано със старинните родове Хаджи Атанасиу и Русович. Писмото му до Стоян Заимов от 20 април 1898 г. доказва точната година на раждането му: „Господин Заимов ази днес за днес санамирам уселу Арбанаси, Горнеа Уряховска околи[я]. Става 7 години от здавистаси? (задуха) сам болен. Като човек стар от 72 години жувеа укащи...“ (**обр. 2**). Димитър Костов е първият, който публикува статия за Спирос Константинов и задава сам годината на раждането му 1832 г., а следващите историци автоматично я цитират (Костов 1900: 2).

Повече исторически данни са запазени за семейството на Спирос по майчина линия. Неговата майка е сестра на влиятелните търговци Хаджи Панайот Хаджи Атанасиу и Маргарит Хаджи Атанасиу, както и на образования йеромонах Хаджи Иларион Хаджи Атанасиу – вуйчовци на Спирос.

В данъчната книга за жителите на селото през 1845 – 1846 г. е описано точно материалното състояние на Хаджи Панайот Хаджи Атанасиу, под № 214 парчаджь (търговец на дребно) и на Маргарит Хаджи Атанасиу, под № 170 парчаджь. Общо годишният доход на първия възлиза на 1180 гроша, а на втория 1005 гроша, т.е. те принадлежат към най-заможното съсловие и елит на Арбанаси (Георгиева 2014: 70, 156, 173 – 174).

Хаджи Панайот Х. Атанасиу е съдружник с братята Русович от Арбанаси (Атанасова 2016: 123 – 124). Русович търгуват с широк спектър колониални стоки: ечемик, фасул, ориз, брашно, масло, чай, риба, салам, лимони, рожков, лук, тютюн, цигари, спирт, газ, вино и много др. Техен партньор от Свищов е Димитър Анев, който по-късно е бъдещ съратник на Спирос Константинов в револю-

ционните му дела (Горанчев 2017: 387). Търговската мрежа на Русович през 60-те години на XIX век обхваща не само главните български градове, но и Цариград, Турну Магурели, Лайпциг, Виена, Прага, Трапезунд и др. (Добрев 2020: 101).

Хаджи Панайот Х. Атанасиу – вуйчо и благодетел на Спиро, почива през 1852 г. В официален документ № 157 от 1852 г. се изреждат неговите наследници – братя с почетно обществено и финансово положение: Хаджи Иларион, Маргарит, Хаджи Николас, Хаджи Теодосий, Георгий и Севастий Хаджи Атанасиу и сестра Кириаки – майка на Спиро (Снегаров 1935/1936: 7 – 8). Това са просветени хора с високо финансово и обществено положение. Споменава се и съпругата му Зои, по-късно баба на апостола от 1876 г. Иларион Драгостинов.

В следващ документ № 158 от 1853 г. се упоменава братът на Спиро – Михалаки Константину, който удостоверява, че е получил наследствения си дял от 2000 гроша от вуйчо си йеромонах Хаджи Иларион Хаджи Атанасиу, брат на бездетния Хаджи Панайот Хаджи Атанасиу. По-късно Михаил се установява в Букурещ като търговец и поддържа брат си Спиро в революционните му дела.

Особено интересна е високообразованата личност на вуйчото Хаджи Иларион, който е йеромонах³, т.е. монах – свещеник, живял в Света Гора. Неговият висок църковен сан показва, че е духовник с авторитет, а пребиваването му в Светогорските обители са му осигурили висока степен на образованост. Времето на активния духовен живот на Хаджи Иларион е времето, по което излиза плеяда патриоти от „черното духовенство“, запалили искрата на българското самосъзнание за отхвърляне на гръцката духовна опе-

³ Посвещаването в йеромонашески чин предполага няколкогодишен престой в Света гора. Обичайната практика на удостояването следва реда: послушник – манташ – дякон – йеромонах.

ка. Хаджи Викентий Зографски (галионската фигура за налагането на църковнославянския език в богослужението), Неофит Бозвели и Иларион Макариополски (Радев 2023: 159 – 180, 186 – 192), отец Зотик⁴, престоил също в Света Гора от 1809 г. до 1821 г., са ратници за автономия на българската православна църква. Йеромонах Хаджи Иларион Хаджи Атанасиу по всяка вероятност е заемал важен духовен пост в манастирите около Велико Търново, осигурявали съхранението на българската религия, просвета и култура.

Следващите поколения от тази прочута арбанашка фамилия остават също в историята на България. Внук на Хаджи Панайот Х. Атанасиу е Иларион Драгостинов (1852 – 1876), апостол на Втори (Сливенски) революционен окръг според плана на Априлското въстание⁵. През 1868 г. той заминава за Русе и се утвърждава като уважаван търговец – комисионер с връзки в Букурещ, Виена, Гюргево и Одеса точно в периода на интензивната търговска дейност на вуйчо си Сп. Константинов. През пролетта на 1872 г. Русенският революционен комитет го изпраща като свой представител в Букурещ на общото събрание на БРЦК. През същата 1872 г., както свидетелства Панайот Хитов⁶, революционни дейци са се събирали в къщата на Сп. Константинов. С голяма вероятност пътищата на двамата – вуйчото Спиро (член на БРЦК) и племеника Иларион, са се кръстосали.

Фамилията Константинови

По стара българска традиция обвързването на два рода чрез брак се осъществява между фамилии с еднакво имотно и общест-

⁴ Като игумен на Преображенския манастир през 1832 г. отец Зотик издейства ферман за построяването и изписването на голяма манастирска черква там, а през 1833 г. събира старейшините на Арбанаси и ги увещава да възстановят манастира „Свети Никола“.

⁵ Неговият баща Иван Драгостинов е от Елена, женен за дъщерята на Х. Панайот Х. Атанасиу – Еленка.

⁶ ЦДА, ф. 173К, оп.1, а.е. 853, л. 91.

вено положение. Логично е финансовото състояние на бащата на Спиро Константинов да е еквивалентно с това на Хаджи Панайот Хаджи Атанасиу. Това е важно, защото съгласно Г. Георгиева данъчната книга – *Теметтуат дефтера* от 1845 – 1846 г. включва информация за осем на брой лица с името Костадин. Те са с поредни номера: 42, 53, 59, 78, 101, 132, 156 и 203, като е указана професионалната им ангажираност и данъчно облагане. Единствената личност със значителни финансови възможности с данъчна оценка 1207,5 гроша под № 59 е Костадин (син на Вангел), бакал – това е бащата на Спиро Константинов.

Бакалите са развивали интензивна търговска дейност, като подобно на парчаджиите са обикаляли околните села, за да продават стоката си, но с риск за живота си в онези несигурни времена.

Костадин, син на Вангел, принадлежи не само към групата на най-проспериращите личности в селото, но и към кръга на дарителите в Арбанаси. В къщата на един от неговите синове – Хаджи Никола Константинов (брат на Спиро Константинов) се намира сребърно кандило с български надпис: „Кандилу Константин Вангел 1835 г. март 25“. Църковната утвар с български надпис е доказателство за българското самоопределение и отхвърляне на елинизма. Константин Вангел е и спомоществовател на старинния църковен храм „Св. Димитър“ в Арбанаси (Атанасова 2016: 79). Родовата картина – родословието на Сп. Константинов се допълва от неговите други двама братя: Георги Динов (в миналото Костадинов) и Панайот Динов (в миналото Костадинов)⁷ (обр. 3).

⁷ В родовата памет на фамилията Динови (в миналото Костадинови) от Арбанаси е запазен споменът за най-известния му син Спиро Константинов. Съхранените снимки с текст доказват родовата връзка на Динови със семейството на Хаджи Никола Константинов (син на Костадин Вангел и брат на Спиро).

Родната къща на Сп. Константинов е наследена от най-възрастния му брат Георги Динов (Костадинов), описана от Д. Костов (Костов 1959: 80). Старинната сграда се намира над Коконската чешма, срещу Костанцалиевата къща музей в Арбанаси. Родният дом на Иларион Драгостинов е домът на неговия дядо Хаджи Панайот Х.Атанасиу (вуйчо на Сп. Константинов). Двете къщи са разположени в непосредствена близост на улицата „Рождество Христово“ в Арбанаси.

Спиро Константинов посещава взаимното училище, открито през 1839 г.⁸, в което обучението се е провеждало на български и гръцки (Георгиев 1903: 12). Освен църковните книги и свещена история са се изучавали аритметика, гръцка граматика и география, което определя светския характер на учебната програма. В бъдещото поприще на Спиро като търговец в Букурещ владеенето на гръцкия език и математиката ще се окажат голямо предимство.

Той е буден млад човек, който преценява трезво реалността в Османската империя. Бандитизмът през втората половина на XIX век е повсеместен. Ежедневната несигурност, засилена от феодалните характеристики на османската държава, са неотменна част от живота на султанските поданици. Освен за живота и имуществото на пътниците, разбойничеството е сериозна заплаха за търговията в областта. Ето какво пише Спиро Константинов:

„Г-н Заимов, едно време на 1840 година като гледох у нашто Арбанаси са чуваше плач; плачеха жени и деца за бащите си. Защото бащите отиваха насила да продадат бакър и сапун... Идваха назад бащите кой сакат, кой утрепан...“ (Писмо от 10.01.1904 г.);

„...и там, който отиваше по селата ни са връщаше здрав: кой бит, кой ранен, кой на кола го носят...“ (Писмо от 20.04.1898 г.).

През 1848 г. вуйчо му Хаджи Панайот Хаджи Атанасиу, познавайки пламения му

⁸ НБКМ – БИА, ф. 784, а.е. 1, л. 17.

нрав, го изпраща в Букурещ при съдружника си Константин Русович от Арбанаси (Горанчев 2018: 210).

Първи години в Букурещ

До своята 22-годишна възраст Спиро Константинов помага на баща си и вуйчо си в търговията с колониални стоки, като натрупва практически знания, умения и компетенции. Той пристига пълнолетен в Букурещ през 1848 г. и поема магазията, т.е. склада на Константин Русович: посреща стоките, урежда документи по превоза, жалби, рекламации и др. Притежавал е забележителна интелигентност, за да разчита всички бланки и квитанции, написани на гръцки, турски и влашки език. Заплащането се е извършвало с румънски леи, турски лири и грошове, австрийски минци, руски рубли и т.н., което е изисквало познаване на актуалния платежен курс, както и на различните европейски мерки (Dascal 2015: 23 – 27). Усвоил е и воденето на тефтери и търговска кореспонденция, което е абсолютно необходимо за бъдещето му като самостоятелен търговец.

Заплащането за работата в магазията е минимално, но финансовото състояние на Спиро показва, че е активен търговски партньор. Явно той е получавал допълнително комисионни, свързвайки българските търговци от родината с търговски посредници, изнасящи стоките на запад и изток. Това означава, че само за няколко години Спиро Константинов навлиза активно в търговското дело и постига професионален успех. С пословичното си трудолюбие младият търговец заработва хиляди гроша: „И там ази като отидох у Влашко – пише Спиро Константинов, – на 1848 г. и бях направил на 1854 г. 12 хиляди гроша откак седях на един чорбаджия на 1854 г.“ Предпоставките за бързия му напредък в търговското дело са не само личните му качества и висока езикова грамотност, но и връзките му с мрежата от влиятелни български търговци.

Силно политическо раздвижване на българската емиграция настъпва по времето на Кримската война (1853 – 1856) (Георгиев 1938: 56). Въпреки, че е търговец с много обещаващо бъдеще, Спиро е сред първите доброволци, готов да жертва живота си и да остави цялото си състояние, ако бъде убит, за чеиз на бедни девойки или за изпаднали в беда търговци – доказателство за висок етичен кодекс и християнско милосърдие (Писмо 20 април 1898 г.). Епистоларните материали са индикация за вътрешния свят на младия възрожденец. Той е ревностен християнин с типични за времето си морални стойности: богобоязливост, състрадание, трудолюбие, спестовност. В писмата си Спиро описва много скромно своето участие като доброволец („волунтер“) във военните действия:

„...И там Бог ма завардил, бях ранен като ходих волунтер на битката от Силистра, Сакчеа, Тулчеа, но са оздравих. Са оттегли Росия назад, защо силите нападаха на Севастопол и там ние волунтири български отидохме сасъ руската войска... Костандин Чокан⁹ по онова време беше богат и оружи 1(2) хиляди волинтири с неговия харчъ... Нашият капитан беше капитан Павел Грамадов... И там на 1856 г. или на 1855 г. като са помири Росия ази са върнах от Росия в Букурещ...“ (Писмо от 20.04.1898 г.).

Примерът на възрожденеца Константин Чокан от Арбанаси въздейства силно на младия Спиро, който ще повтори този жест по-късно през 1867 – 1868 г. Сп. Константинов е зачислен към доброволческата рота на поручик (по-късно капитан) Павел Грамадов, формирана в Галац към края на 1853 г. (Чо-

⁹ През март 1854 г. в село Бънеши руският генерал Даненберг връчва знамето на събраните 2000 българи. Преди този отряд да тръгне за бойното поле Константин Чокан раздава на всеки доброволец по 3 австрийски сфанца. (един сфанец = 70 златни стотинки). Самият Константин Чокан прави голямо дарение за въоръжаването и екипировката на българските доброволци – вж. Берон 2004: 228.

лов 2003: 45 – 46). Съгласно неговите писма той участва в освобождението на градовете Мачин (март 1854 г.), Тулча, Исакча, както и в обсадата на Силистра (април – юни 1854 г.) (обр. 4). След оттеглянето на руската армия през лятото на 1854 г. Спиро остава на руска военна служба до 1855 г.

Търговска дейност в Букурещ

След Кримската война Спиро Константинов се завръща в Букурещ и отново се захваща с търговия. Той е вече зрял мъж с оформен характер, което е предпоставка за себеутвърждаването му в динамичната комерсиална среда. Следва решение да заеме предно място в листата на българските търговци в Букурещ. Инициативност и смелост не му липсват и още през 1858 г. отваря самостоятелен магазин, което е рисковано начинание в чужда страна и без фамилна подкрепа. Добавя се нестабилната стопанска конюнктура през 1858 – 1859 г. и масовата липса на парични средства. Спиро Константинов обаче притежава завиден търговски нюх, желание за работа и печалба, и става комисионер. Комисионната или посредническата търговия с чужди стоки, от която се получават твърди комисионни, не носи рискове, свързани с флукуациите на пазарите (Коен 1975: 63). Той наема склад в Букурещ, а в хана „Симеон“ е неговата кантора. Намира съдружник – Хаджи Параскев Маринович¹⁰, търговец от Пловдив, родом от Ловеч. Двамата са изключително честни един към друг в сложните търговски взаимоотношения. Договорите за хиляди грошове години наред биват сключвани без документ, само с едно ръкостискане (Костов 1954: 302). Дългогодишното им партньорство се основава на взаимно доверие и почтеност. Добавя се и сходната им политическа ориентация – под-

¹⁰ Хаджи Параскев Маринович е спомоществовател и настоятел както на издавания от Георги Раковски в. „Бъдушност“, така и на в. „Свобода“, редактиран и издаван от Любен Каравелов.

дръжка на активизиращото се национално-революционно движение.

Липсват запазени търговски книги от дейността на Сп. Константинов, но наличните писма са ценен извор за специфичните артикули, обема и възможностите на търговията му. Жито, зехтин и колониални стоки доминират листата на продуктите му. Хаджи Параскев Маринович е от Ловеч и набавените от него стоки по всяка вероятност са били складирани там и препращани през Свищов и Зимнич към Букурещ. Впоследствие най-близките съратници на Спиро Константинов в революционните му дела са търговци от Зимнич (Костаки Н. Радович), Свищов (Димитър Анев) и Ловеч (Михаил П. Павлов).

Новоизпеченият търговец се заема с внос на обработени овчи и кози кожи: „мешини“ и „гъон“, предназначени за направата на обувки. Спиро проявява находчивост, залагайки на търговия със суровини, както и гъвкавост в динамичната стопанска обстановка, тъй като в Европа търсенето се променя. Поради гражданската война в САЩ през 1866 г. нараства нуждата от зърнени храни: жито, царевича, рапица, ечемик и др. По това време той успява да натрупа капитали и да създаде партньорства. Всекидневното му общуване с българските търговци в Букурещ и най-вече с братята Евлоги и Христо Георгиеви му осигурява ефективен пласмент на стоките. Около Георгиеви възниква мрежа от различни по ранг търговци, които използват връзките им с европейския пазар и контактите им с житните борси в Лондон и Марсилия. Както пише историкът David Cohen това са стотици производители и търговци от двата бряга на Дунав.

През 1868 г. Спиро Константинов вече притежава 16 магазина и големи складове за колониални стоки, с които търгува на едро. Извършва сделки с широка гама от стоки – комерсиална тактика срещу евентуални финансови проблеми. Капиталът на фирмата му нараства стремглаво, достигайки цифрата 20

000 – 30 000 златни турски лири. Това свое житие Спиро описва така:

„Ази са върнах от Русия и там са намерих сасъ чорбаджията си и ми даде 12 хиляди гроша влашки пари. Чорбаджията ми беше *топтанджия* (търговец на едро) българин и там като иска бог намери са един търговец (Хаджи Парашкев Маринович от Ловеч) и ми положи турскоземски стоки от турско за 200 хиляди гроша и ма изби ортак. Аз сам бях у Букурещ, продавах стоките топтан; на някои си по 30 хиляди, на някои си по 20 хиляди и по 10 хиляди. И там на някои си години направих топтан 500 хиляди гроша; улових са по мешини, голема търговия житарство и много са обогатих; и като на 1860 г. и по-напред бях у Букурещ, отворих магазия колониални стоки. Дето плаваха *гемиджиите* (корабите) на всичкия свят, у моите магазини са сливаха дървените масла около 500 хиляди оки дървено масло“ (1 ока = 1,285 кг.) (Писмо от 20 април 1898 г.).

С прагматичен нюх и с честен труд Спиро се издига в сферата на богатите български търговци и водачи на Добродетелната дружина: Христо и Евлоги Георгиеви (с арбанашки корени), Константин Чокан (от Арбанаси), Дядо Дешу (Андрей Тодоров Дешов от Велико Търново), Михаил Колони, Георги Солакоглу. Началото на Добродетелната дружина се отнася към така наречената Епитропия и Средоточно българско попечителство от 9 март 1854 г.¹¹ с първи председател Константин Чокан от Арбанаси (Атанасова 2016: 148).

През 1858 г. Спиро Константинов става не само член на букурещката Епитропия, но и неин касиер в продължение на четири годи-

¹¹ Епитропията е българска политическа организация, която е представлявала българите пред руското командване във Влашко през първия етап на Кримската война чрез седемчленното Средоточно попечителство от март 1854 г. Негова цел е координацията между руския щаб в Дунавските княжества и местните български общества във влашките градове – вж. Митев 2012: 25 – 31.

ни. По-късно, след като Епитропията приема през 1862 г. названието Добродетелна дружина, той е член на нейното Настоятелство (**обр. 5**). Търговските интереси и благотворителната дейност обединява десетилетия наред Сп. Константинов с братята Георгиеви, които са първите български Global Player с ритмичната им търговия със значителни западно-европейски фирми, банкерска и мошиерска дейност. Контактите им с европейските борси им осигуряват всекидневно актуална информация за движението на цените. Те са едни от първите, в чиято дейност се утвърждават пазарно-капиталистическите методи (Глушков 2019: 25 – 47). Техните заслуги и инициативи за българското културно-просветно и духовно-национално развитие са неоспорими (Глушков 2019: 175 – 187; Спасов 2020: 113 – 120). Финансирането обаче на български чети през 1868 г. среща твърдата им съпротива. Като водач на Добродетелната дружина Хр. Георгиев отказва многократно каквато и да е материална помощ за бъдещите въстаници (Глушков 2019: 120 – 121). Запазената негова кореспонденция с Найдено Геров показва ясно увереността му, че щом „старите“ са против, революционната емиграция не ще успее да намери средства да реализира целите си (Кирилова 2018: 34 – 35).

Години наред Спиро Константинов е член на Настоятелството на Добродетелната дружина, но възгледите му за освобождението на България са в дисонанс с официалната руска политика в сферата на българския въпрос непосредствено след Източната криза от 1866 – 1869 г. (просвета, културна автономия и мирно развитие), следвана от братя Георгиеви и Михаил Колони. Възможностите и средствата за възстановяване на българската държава е център на идейните противоречия. Много картинно този конфликт е предаден от Спиро Константинов в писмото му от 1898 г.

„... Душата ми плачеше за свобода. Наши богаташи не щяха да чуят ... но ази Спиро Костандиновъ като по-млад от тях (и

с) Г-да Костандин Чокан, Солакоглу казва-хми, чи нека ние да бъдем вредни (действени). Да пращаме у Отечеството ни ката година пу 300 души юнаци, дето да разклатят турското царство и да распалят българските души на млади и стари...“ (Писмо от 20.04.1898 г.).

Пристигането на доброволците от военната школа в Белград (т. нар. Втора легия) през пролетта на 1868 г. в Румъния разпалва патриотизма на Спиро Константинов. Известно е, че той е единственият член на Настоятелството на Добродетелната дружина, който години наред полага всевъзможни грижи за българските емигранти-революционери и дава значителни парични суми за тях¹². „На 1860 – 1863 г. – пише след Освобождението поборникът, – фанах да са запознавам сасъ бежанците востаници от Турското и бяха са научили както мишките намират некой голем хамбар сасъ пшеница пак да ми искат. На 1863 г. влязох у политически дела за свобода на Отечеството.“

Срещата с войводите Хаджи Димитър и Стефан Караджа

Рядко българската историческа литература дава толкова колоритно описание на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, както разказът на Спиро Константинов за срещата му с двамата войводи на 20 март 1867 г. (Писмо 20.04.1898 г.). Той среща Хаджи Димитър и Стефан Караджа в кафенето „Каракаш“ на Габровския хан в Букурещ. Войводите искват с харамийско достолепие почерпка с кафе, а след това и обяд в хана „Ставрополис“, „защо нази ни много гладно“ (обр. 6). Следват събития, достойни за перото на Иван Вазов. Тримата се отправят с файтон към вековен лес

¹² През 1863 г. Сп. Константинов гарантира в полицията за 60 арестувани български емигранти, покрива дълговете им, дава на всеки по 18 австрийски цфанца, намира им работа и подслон в мошията на Петър Стоянов (Царя). Години наред заплаща издръжката им и даже поема разноските в болниците. Вж. Генчева, Драганова 1985: 168 – 169.

до палата Могош, където войводите сграбчат Спиро и го хвърлят в купа есенни листа (обр. 7). Потърпевшият обаче набира кураж и запява хайдушка песен. Двамата войводи започват да пригласят толкова гръмовито, че „гората гърмеше като 500 руски орудия“ и доверието се възстановява. Нещо повече, връщайки се в центъра на Букурещ, Сп. Константинов купува от магазина на Ламбро Хаджи Данаилов специална сабя за Хаджи Димитър. „...Сабята беше кафеслия – пише поборникът, – на дръжката ѝ револверат беше залепен под дръжката на саблята. Тогава извади Хаджи Димитър саблята от капията и викна: „Да живеят Отечеството ни! Долу тирани на нази!“ (Писмо от 20.04.1898 г.).

Спиро Константинов заплаща за сабята 400 сфанца. Сабите на двамата войводи, запазени и до днес, са почти идентични с поредни номера № 345 (РИМ – Русе) и № 346 (Музей на Възраждането – Варна). По всяка вероятност Спиро е помогнал и при закупуването на втората сабя за Стефан Караджа чрез Ламбро Х. Данаилов¹³. Интерес представлява публикацията от 2018 г., в която се представят още 2 подобни саби с поредни номера № 247 от РИМ – Сливен и № 324 от НВИМ – София и се дискутира вероятността сабята с № 247 да е принадлежала на Хаджи Димитър (Хрисимов, Цветков 2018: 142 – 146).

Въоръжаването на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа от Спиро Константинов

Подготовката на четата на двамата войводи се осъществява при неблагоприятни външнополитически условия. Руската, френската и английската дипломация, както и сръбското правителство, са имали обща цел – да

¹³ Направената експертиза на двете саби в Министерството на вътрешните работи (МВР, Под.72400, Експертен протокол № 82, 25.05.1982 г.) потвърждава автентичността им, т.е. те са произведени през 1866 г. в Лиеж от фирмата Анри Гусенс и синове.

се предотврати радикалната акция. Въръжаването на четата е лично дело на войводите, те не получават никаква подкрепа от заможните търговци в Букурещ (Кисимов 1900: 31, 63).

След срещата на Спиро Константинов с войводите на 20 март 1867 г. Хаджи Димитър посещава кантората му в Букурещ с молба за подкрепа. Двата се отправят към дома на Костаки Николау¹⁴, където заварват Димитър Мънзов от Лясковец (по-късно обесен от турците) и Стефан Караджа. Тайните срещи за въръжаване на чети продължават главно в дома на Димитър Ценович (Шарова 1988: 26 – 35; Маркова 1990: 47). Планът предвиждал въръжаване на четири-пет хиляди души (Маркова 1990: 29). На конспиративно събрание Спиро Константинов поема с огромен риск доставянето на 4000 оки барут от гръцките острови (позволен в Румъния са били само 50 грама). Обещанията от Николай Миронович Тошков 5000 пушки от Одеса не пристигат. Тогава Спиро изпраща на Николай М. Тошков 7000 минца (австрийски златни монети) чрез търговеца Ламбро Хаджи Данаилов. Миронов закупува 2500 пушки и ги изпраща, но влашкото правителство ги спира на границата и ги връща в Русия, усъмнено от количеството им. Спиро и въстаниците обаче остават неуморими, намират офицер, служещ в румънския арсенал – Дялу Спиро, който „икономисвал“ от оръжието на влашката армия и го продавал на Спиро Константинов. Последният факт се потвърждава от запазените документи (Хрисимов, Цветков 2018: 136 – 137). Съгласно последните публикации въръжението на турската пехота не е превзехождало бойното оръжие на четата, което е

¹⁴ Костаки Николау, часовникар и най-близък приятел на Спиро Константинов, дава на войводата Хаджи Димитър хубаво „сефте“ от 15 лири за оръжие. Бай Костаки поръчителства пред властта за Хаджи Димитър и другаря му Димитър Дишлията, че не са лоши хора, тъй като навярно те обират немец и се осигуряват с 300 – 400 наполеона.

било на най-съвременно ниво, съпроводено от високия боен дух и военна подготовка на четниците (Хрисимов, Цветков 2018: 152 – 153).

През април 1868 г. барутът е доставен в Гюргево от гръцкия капитан Димитър Попадия, скрит в огромни кожени чували със зехтин. Известно е, че 1000 оки барут са скрити в дюкяна на Димитър Смилов¹⁵ в Гюргево, 1000 оки – при Костаки Радович в Зимнич и 2000 оки – в Букурещ, в магазините на Спиро Константинов. Хаджи Димитър, заедно с Кавалджиев, пренасят 1000 оки от барута в дома на Филип, гавазин в руското консулство. Там се организира правенето на фишеци, които в газени сандъци са изпратени в Гюргево (Писмо 20 април 1898 г.).

Сумите, които Спиро Константинов заплаща на гърка Д. Попадия, са значителни – 48 000 цванца за барута и 25 000 цванца за дървеното масло, в което е бил скрит барутът. Допълнително транспортът на оръжието, мунициите, както и тържественият прощален обяд на бунтовниците в края на юни 1868 г. в местността Табакария отново са поети от Спиро Константинов (Македонски 1896: 46). След угощението той предоставя на Хаджи Димитър още 100 турски лири, а на кираджиите – по 20 турски лири.

В началото на юли 1868 г. Спиро Константинов е сред изпращачите на четата заедно с Рафаил Атанасов, Тодор Шиваров, Иван Цанков, Димитър Горов и Георги Ангелов Бабаджана (Димитров-Рудар 2001: 27 – 28). Смята се, че благодарение на тях списъкът на четниците, съставен от Ванката Христович (писар на обединената чета), достига до Панайот Хитов.

Каикът, с който четата на Х. Димитър и Ст. Караджа преминава Дунав, е открит от турската стража и лодкарите, за да се спасят, го потопяват. Собственикът на каика капитан

¹⁵ Димитър Смилов от Търново е участник в четата на Хаджи Ставри през 1862 г.

В. Кордели научава истината, заплашва Спирос Константинов с полиция и изисква компенсация. По този повод българинът е принуден да плати още 120 златни турски лири (Обретенов 1983: 107).

Историческият факт е, че значителната част от разноските по въоръжаването, намирането на доверени хора и изграждането на конспиративна организационна мрежа, транспортът на мунициите и складирането им по румънския бряг на Дунав и в Букурещ, както и превозът на четниците към родната земя, е поел сам Спирос Константинов. Той е човекът, който създава стройна нелегална система и верига от доверени лица, което го характеризира като великолепен организатор и конспиратор. Рискът, който Спирос поема с тази дейност, е огромен поради активността на османския шпионаж в Румъния.

След разбиването на четата английският консул в Русе сър Роберт Далиел, на 22 юли 1868 г., съобщава, че повечето от четниците били въоръжени и с револвери и облечени в униформи, а на 13 август описва сабята на Хаджи Димитър (Козловски 1988: 100). В този доклад се споменава и за високото качество на барута на четниците, намерен от турците след ожесточените сражения (Шарова 1988: 189, 218).

Обединената чета на Хаджи Димитър и Стефан Караджа е уникално явление в историята на българското четническо движение. Въстаниците изминават 160 км, като всеки ден водят неравни боеве, всяващи изумление сред многократно превъзхождащите ги количествено османски военни части поради великолепната им военна организация. Войводите прилагат познания и методи, типични за една редовна армия (Михов 2018: 109 – 110). Европейската преса реагира с над 1000 дописки и материали. Саможертвата на четниците е високата цена и за последвалото учредяване на Българската екзархия със султанския ферман от 27 февруари 1870 г.

По същото време Спирос Константинов отново играе главна роля във въоръжаването и на друга българска чета в Румъния, организирана от Филип Тотю (Кирилова 2018: 47). Поради репресивните мерки на румънското правителство след 6 юли 1868 г., предизвикани от дипломатическия натиск на Високата порта в Букурещ, тази чета не успява да премине в България.

Спирос Константинов след преминаването на четата

След преминаването на обединената чета на Хаджи Димитър и Стефан Караджа през Дунав румънското правителство предприема строго разследване. Очакващ тази реакция, Спирос Константинов предвидливо унищожава всички компрометиращи го книжа, но 1000-та оки барут са все още в неговата магазия. С огромен риск и помощта на брат си Михаил той успява да скрие барута в запустелия хан Дракулуй на свищовеца Иванчо Филипков. Под давлением на османския консул Юмер Арап са претърсени всички 16 магазина на Спирос и магазията на Михаил, като дюкяните биват поставени под стража 8 дни. В Букурещ започват поголовни арести на български емигранти – Петър Стоянов („Царя“) и брат му Иван, Спирос Константинов, Ламбри Хаджи Данаилов, братята Колони, Константин Чокан, Дядо Дешу и много други. Месеци наред Спирос е подложен на щателни разпити. Той престоява 3 месеца в румънския затвор при непрекъснат психически тормоз и заплахи; защитава се твърдо, отрича всичко и оцелява. В писмата му е предадена малко познатата картина на репресиите срещу най-близките му съратници. Петър Стоянов („Царя“) поема цялата отговорност и заплаща с конфискация на цялото си имущество (около 300 000 – 400 000 лв.), а Андрей Дешов и братът на Петър Стоянов – Иван, умират в затвора. „... Дядо Дешо беше свършил бога святому, защо беше затворен у влашките тъмници за български политически

работи... Беше и Костаки Николау и там за народное..." (Писмо 20.04.1898 г.).

Хъшовете и въстаниците от подготвената чета на Филип Тотю остават в Букурещ и много от тях са пометени от вълната арести, предизвикана от Юмер Арап. Спиро Константинов отново жертва стотици златни турски лири, въпреки грозящия го банкрут, за да ги отърве от затвор или да запази имуществото им от конфискация от страна на румънското правителство. „... Метат (Мидхат) паша провеждаше хиляди лири подарък на Гръцко-влашката полиция... А на Йомер Арапина мрежата распра Спиро Константинов и тичаше да стига срет ноц и връща назад востаници от Метатъ-пашовото бесило с голям труд и тичане на Министерството на Братияну..." (Писмо 10.01.1904 г.)¹⁶.

**Ролята на Спиро Константинов
като съчредител на
Българското общество,
Българския революционен
централен комитет и
поддръжник на Левски**

След бурните събития около четата, на 8 юли 1868 г. се образува ново Българско общество (БО), чийто съосновател и спонсор е Спиро Константинов (**обр. 8**). Тъкмо тук впоследствие Спиро се сближава с Любен Каравелов, Димитър Ценович, Кириак Цанков и други дейци на националнореволюционното движение, положили към края на 1869 г. основите на Българския революционен центра-

¹⁶ Драматична е историята по спасяването на шумнеца Ганя Дондукоолу, който е арестуван и ескортиран към Русе, за да бъде обесен там. Лично Спиро се понася в галоп в нощта, настига румънските армейци с Ганя в с. Домнещи-Калнещи и връчва заповедта за освобождението му. Той спасява не един, а десетки (50-60) български бунтовници. Вж. Протоколи на Българския парламент на 4 ноември 1889 г. и 8 февруари 1897 г. <https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/55/ID/9094> и <https://www.parliament.bg/bg/plenaryst/ns/55/ID/8741>

лен комитет (БРЦК). Спиро Константинов е негов член.

Според Иван Унджиев след избора на първоначалния състав на БРЦК в Букурещ, Л. Каравелов като председател е упълномощен да си избере и други членове. Той избира Спиро Константинов и Панайот Хитов за членове, Кириак Цанков за заместник, Олимпи Панов за секретар, а за касиер – Д. Ценович (Унджиев 1945: 310). Спиро се ползва с доверието на новото поколение революционери и особено на Левски и Каравелов. Той е не само т. нар. „пощенска кутия“ на БРЦК в Букурещ, но и решителен патриот при набавянето на оръжие по заповед на Левски. Ловеч е избран за седалище на Централния комитет на Вътрешната революционна организация (БРЦК в Българско)¹⁷.

Спиро Константинов се включва в акцията на Левски и Ловчанския комитет по набавяне на пистолети със своя мрежа от доверени хора: Костаки Н. Радович от Зимнич и Михаил П. Павлов в Ловеч. В периода 1869 – 1871 г. Спиро изпраща 20 сандъка с револвери на своя доверен съратник Костаки Н. Радович от Зимнич¹⁸.

Самият Спиро Константинов е могъл да се движи по-свободно като комисионер и е познат на граничните власти. През 1871 г. той се отправя към Свищов с шест сандъка револвери, за да се срещне с комитетските членове там, но няма потвърждение от Свищов, че

¹⁷ Ловчанският комитет е много активен и по спомени на д-р Парашкев Стоянов комитетът изпраща 6000 лв. на Димитър Ценович в Букурещ чрез Данаил Хр. Попов от Турну Магуреле. Револверите, на брой 200, пристигат у последния и от Ловеч са изпратени пет души, за да ги вземат на няколко пъти. Вж Стоянов 1901.

¹⁸ Таен транспортен канал за оръжие Зимнич – Свищов е създаден от Свищовския революционен комитет. В него дейни участници са Д. Анев и братът на К. Н. Радович, които са добри познати на Спиро. В свищовските блатата са чакали каруци, за да откарат оръжието на М. П. Павлов към Ловешкия революционен комитет.

теренът е свободен от турския патрул. Спиро Константинов е заловен и затворен в кауша на Свищов с лодкарите си. Той подготвя бягство и успява да се върне във Влашко (Костов 1900: 2). Остава предан на освободителното дело с веруюто:

„Да окуражавам българското сърце (че от) хиляди сме имали царство. От тогива блестяха леовете на наци калпаци; златни леове и калпаци астраганени. И като са върнахме от Кримската война и видохме свобода и как живеят хората на други царства и от тогива приплавнаха (пламнаха) телата ни и са вдигнаха космите ни като свинска четина от 1856, 1862, 1866; 67; 68. (През) 1872 Левски сме поддържаха, урожавахме (въоръжавахме), окуражавахме. И турчина не го оставахме да си почине“ (Писмо от 28 януари 1901 г.).

Малкото запазени писма от кореспонденцията на БРЦК, свързани с Левски, доказват предаността на Сп. Константинов към революционното дело (Лангхайнрих 2023: 73 – 75). Доверието на Левски към Сп. Константинов се потвърждава от писмото на Апостола, в което той моли да му се закупят машинка за фишеци и 500 броя фишеци. Заплащането трябвало да се уреди от Спиро Константинов или Кириаки Цанков (Цанков 1900: 20). Активността на Сп. Константинов с дейците на БРЦК и след обесването на Левски е документирана в бележките на Панайот Хитов за Левски (писмо 515), който уверява, че на 20 април 1873 г. се е срещал с членовете на БРЦК: Л. Каравелов, Д. Ценович, К. Цанков и със Спиро Константинов (Страшимиров 1929: 669). Това е доказателство за изначалната и твърда линия, която Спиро е възприел и следва в борбата за освобождение въпреки тежкия удар, нанесен върху Вътрешната революционна организация в края на 1872 г.

Основател и дарител на всички български културни институции в Букурещ

До края на революционната дейност на Любен Каравелов, Сп. Константинов остава тясно свързан с него. Във времето на народен кипеж името му, не само като революционер, но и като благодетел (заедно с Л. Каравелов), е документирано. Той принадлежи към открояващото се ядро в спомоществателните списъци. Спиро Константинов е съосновател на читалището на Георги Раковски и читалището „Братска любов“ в Букурещ, на Българското книжовно дружество (БКД) в Браила, на българското училище и църква в Букурещ, на които е щедър дарител (Лангхайнрих 2022: 78 – 86).

Читалището „Братска любов“, поето от Л. Каравелов през 1869 г., се намира на улица „Бълнари“ № 11, точно срещу хана „Симеон“, където е кантората на Спиро. Финансовата подкрепа на Сп. Константинов за читалището в листа за извънредно спомоществование през 1870 г. е документирана с 270 гроша (Жечев 1991: 263). Спиро подарява на българското читалище в Прага годишен абонамент на Каравеловия революционен вестник „Свобода“, а преди това и редица издания на в. „Народност“, който е печатен орган на ТЦБК и „Млада България“¹⁹.

Години наред Сп. Константинов и Л. Каравелов се подкрепят взаимно и участват дейно при основаването на Българското книжовно дружество (бъдещата Българска академия на науките – БАН). На бурното събрание на 11 юни 1869 г., на което присъства и Васил Левски, е взето решение Книжовното дружество да се учреди извън Букурещ, в Галац или Браила. За „касиерин е избран Господин Спиро Константин“ със задължението „без забава да изпраща събраните суми в Одеса“ (обр. 9). Спиро внася 5 жълтици (160 гроша) ежегод-

¹⁹ В. *Свобода*, бр. 12, 12 ноември 1869 г.; бр. 15, 12 февруари 1870 г.

но, а Апостолът на свободата 1 лира (Жечев 1991: 285).

Действената натура на Спиро не се подчинява на букурещките нотабили начело с братята Георгиеви, въпреки че сам той е член на Настоятелството на Добродетелната дружина. Ако през 1868 г. „старите“ се опитват да оглавят ръководството на освободителната борба, то през 1869 г. се домогват да поемат контрола на Книжовното дружество. Сп. Константинов остава обаче личност с независим дух и поведение, която решително отстоява позициите на „младите“.

Най-важната и дълголетна културна институция – българското училище и църква в Букурещ, е подкрепена още през 1869 г. от Сп. Константинов с 32 гроша. В кондиката за спомоществование на тях през януари 1869 г. името на Спиро е под № 30 и № 87 (Чилингиров 1930: 167). От юни до ноември 1869 г. Спиро подарява 1600 гроша, което се повтаря и през 1870 г.

Букурещкият български храм „Св. св. Кирил и Методий“ се помещавал в същата сграда, където са се провеждали народни тържества с „гласна музика“. На 6 май 1872 г. в. „Свобода“ съобщава за предстоящото честване на славянските просветители, билети за което се раздавали в редакцията на вестника и в магазина на Сп. Костадинов.²⁰ Спиро остава щедър дарител докато съществуват двете български заведения. В края на учебната 1875/1876 година са проведени последните училищни изпити. В доброволните парични вноски отново се среща името на Сп. Константинов със 160 гроша.

Отново в Родината

След Руско-турската война 1877–1878 г. Спиро Константинов обеднява стремглаво и е принуден да се завърне в родното Арбанаси. Житейският му епизод е мъчителен и обвързан с болезнения финансов въпрос. „Като човек стар от 72 години жувеа укащи. Купих

²⁰ В. *Свобода*, бр. 47, 6 май 1872 г.

една каша за 1200 гроша и теа ще падни отгоремиму“ (Писмо от 20 април 1898 г.). Изпаднал в сиромашия, той отправя писмен апел до Народното събрание за поборническа пенсия. На 4 ноември 1889 г. при заседание на Народното събрание министър-председателят Стефан Стамболов произнася вълнуващо слово в негова подкрепа: „... Бил съм в Букурещ и знам, какво са правила тамкашните хора и самопожертвуванието на този човек просто ме удивлява.“

След смъртта на Ст. Стамболов поборническата пенсия на Спиро Константинов е спряна и той е изправен пред гладна смърт. Принуден е да моли за процедура в Народното събрание за присъждане на нова пенсия като народен деец. На 1 юли 1896 г. 22 опълченци, поборници, търговци и грохнали войводи свидетелстват за забележителното му дело за народна свобода: Киро Стоянов (племеник на Г. С. Раковски, съхранил архива му), Тома С. Хитров (революционер и фотограф), Христо Сяров (член на ТЦБК и впоследствие фабрикант) (**обр. 10**). Архивите на Народното събрание съдържат още оригиналните писма на: Панайот Хитов, който уверява, „...че прис 1872 г са сабирахме въ каштата на г-н Спира Костадинов за саставения отноу комитет и сабирания помощи за движения в България...“ (11 ноември 1896 г.) (**обр. 11**); Кириак Цанков, подпредседател на БРЦК, който потвърждава, че Сп. Константинов е подпомагал с парични средства народните движения и е участвал в комитети, съставени за тая цел (21 декември 1896 г.) (**обр. 11**); Балчо Нейков, първи биограф на Ст. Караджа, информирал се лично в Букурещ през 1889 г. за революционното дело на Сп. Константинов (3 октомври 1896 г.); арбанашките първенци Хаджи Никола Константинов, Атанас Д. Русович и Христо Алексеев (5 октомври 1896 г.); русенските жители П. Д. Тъпанков, Ив. Стоянов, В. Д. Вавилонски, Георги Левски и Г. Петрович (27 септември 1896 г.).

Всички писма са написани от ръката на личности с различен образователен ценз и съсловие, което доказва пълния състав на народните дейци, допринесли за Освобождението.

В писмото си до Стоян Заимов от 13 януари 1904 г. Спиро Константинов привежда допълнително имената на видни политически личности: Стати Станкович и д-р Атанас Савич, живели в Румъния, които също свидетелстват за него. Запазена е и блестящата парламентарна пледоария на депутатата Атанас Краев на 8 февруари 1897 г. в негова подкрепа: „Ако Великата френска революция се прояви и успя, това се не дължи само на ония, които физически взеха участие във борбата, а и на ония, които подготвиха почвата... (Сп. Константинов) е бил във висша степен полезен за организирането на нашите въстанически чети, ... такъв човек заслужава всичките симпатии на едно народно представителство...“.

Спиро Константинов получава минимална пенсия от 50 лв. като народен деец. Паричната помощ е мизерна, а терзанието да бъде докаран до просешка тояга го съпътства до смъртта. В писмата си до Стоян Заимов той представя окаяното си финансово състояние и моли за помощ – пенсията му да бъде увеличена: „Как се поменава с 50 лв. на месец... За какво най-напред: за ризи, дрехи, дърва..., и пак благодарим вази Господин Заимов, и ако не бяхте вие, да ми помогните, то до днеска мойто тело моя пръст щеше да стане, черната, но вие ми дадохте живот...“.

Мизерното му ежедневие в Арбанаси се разведрява от срещата му с вехтите войводи Панайот Хитов и Филип Тотю, Стоян Заимов и стотици опълченци и поборници на 29 юни 1898 г. на връх Бузлуджа, на знаменателното тържество и панахида за загиналите четници през 1868 г.

Още по-вълнуващо за него е личното му запознанство с княз Фердинанд, посетил Арбанаси през зимата на 1896 г. Завит с една черга, Спиро Константинов съпровожда княза през

селото като помощник-кмет, а Фердинанд с висок глас го пита „Сти дету си бил 40 години у Букурещ на мясту студену?“ – въпросът на монарха е на български, но е формулиран според немската граматика. След срещата, насъбрал кураж, Спиро отправя писмо до княза със своята история „... и написах да ми прати един медал за заслуга... барем да се гордея и ази на стари години...“. Впоследствие той получава възпоменателния медал по повод 25-годишнината от Априлското въстание за поборниците с активно участие в борбата за свобода.

Поборникът Спиро Константинов е ярка индивидуалност със собствени възгледи сред членовете на Добродетелната дружина. Въпреки връзките си със „старите“, той подкрепя всички инициативи на „младите“ през „комитетското десетилетие“. В неговата личност се обединяват двете направления от българското освободително движение: културно-просветно развитие и въоръжена борба. Това не е парадокс, а процес на идейно развитие и формиране на широк политически кръгзор. В нашата възрожденска история Спиро Константинов се откроява с радикалната си политическа смелост – завиден авантюризм в името на Отечеството, който е знаменито изключение сред представителите на българското предприемачество в Букурещ.

Благодарност

Председателят на Държавна агенция „Архиви“ доц. д-р Михаил Груев и завеждащата микрофилмите г-жа Даниела Семерджиева от ЦДА заслужават особената благодарност на авторката за мотивираното им съдействие и помощ при разчитането на старинните писма.

Благодарност към колегите от НБКМ – БИА за предоставените копия на историческите документи, свързани с дейността на Спиро Константинов.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Атанасова 2016:** Св. Атанасова. *Арбанаси. Търговия и търговски връзки XVII – XIX век.* Велико Търново: Фабер, 2016. [Sv. Atanasova. *Arbanasi. Targovia i targovski vrazki XVII – XIX vek.* Veliko Tarnovo: Faber, 2016.]
- Берон 2004:** В. Берон. *Археологически и исторически изследвания.* Велико Търново: Абагар, 2004. [V. Beron. *Arheologicheski i istoricheski izsledvania.* Veliko Tarnovo: Abagar, 2004.]
- Генчева 1985:** Цв. Генчева, Т. Драганова. *Бележити търновци.* София: Издателство БЗНС, 1985. [Tsv. Gencheva, T. Draganova. *Belezhiti tarnovtsi.* Sofia: Izdatelstvo BZNS, 1985.]
- Георгиев 1903:** Й. П. Георгиев. *Село Арбанаси. Историко-археологически бележки.* София: Държавна печатница, 1903. [J. P. Georgiev. *Selo Arbanasi. Istoriko-arheologicheski belezhki.* Sofia: Darzhavna pechatnitsa, 1903.]
- Георгиев 1938:** Хр. Георгиев. *Българският отредъ: Греческият волентирски батальонъ въ Кримската война 1853 – 1856 г. – Военно-исторически сборник,* 36, 1938 г., юни, 51– 63. [Hr. Georgiev. *Bulgarskiyat otrjad: Grecheskii volentirskii batalion v Krimskata voina 1853 – 1856 g. – Voенно-istoricheski sbornik,* 36, 1938, yuni, 51 – 63.]
- Глушков 2019:** Хр. Глушков. *Евлоги и Христо Георгиеви. Живот и дейност.* Карлово: Ротари клуб Карлово, 2019. [Hr. Glushkov. *Evlogi i Hristo Georgievi. Zhivot i deinost.* Karlovo: Rotary klub Karlovo, 2019.]
- Горанчев 2017:** В. Горанчев. *Арбанаси през османската епоха (XV – XIX в.). – Епохи,* XXV, 2017, 1, 11 – 63. [V. Goranchev. *Arbanasi pres osmanskata epoha (XV – XIX v.). – Epochi,* XXV, 2017, 1, 11 – 63.]
- Горанчев 2017:** В. Горанчев. *Гръкоезичен търговски тефтер от архива на търговската къща „Братя Русевич“ – с. Арбанаси. – Епохи,* XXV, 2017, 2, 382 – 393. [V. Goranchev. *Grakoesichen targovski tefter ot arhiva na targovska kashta „Bratya Rusevich“ – s. Arbanasi. – Epochi,* 25, 2017, 2, 382 – 383.]
- Горанчев 2018:** В. Горанчев. *Възрожденският род Русович от Арбанаси. Родова история, обществена и стопанска дейност.* Велико Търново: Ивис, 2018. [V. Goranchev. *Vasrozhdenskiyat rod Rusevich ot Arbanasi. Rodova istoria, obshtestvena i stopanska deinost.* Veliko Tarnovo: Ivis, 2018.]
- Димитров-Рудар 2001:** П. Димитров-Рудар. *В търсене на истината за четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа.* София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2001. [P. Dimitrov-Rudar. *V tarsene na istinata za chetata na Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzha.* Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 2001.]
- Добрев 2020:** П. Добрев. *Сходни модели, различни мащаби – икономическите мрежи на Георгиеви, Халевиц и Русович през 60-те години на XIX век. – В: Митев, Пл. (съст.) Дарителство и предприемачество на Балканите през XIX в. Сборник материали, посветен на 200-годишнината от рождението на Евл. Георгиев.* София: Университетско издателство “Св. Климент Охридски“, 2020, 93 – 102. [P. Dobrev. *Shodni modeli, razlichni mastabi – ikonomicheskite mrezhi na Georgievi, Halevich i Rusovich prez 60-te godini na XIX vek. – V: Mitev, Pl. (sast.) Daritelstvo i predpriemachestvo na Balkanite prez XIX v. Sbornik material, posveten na 200-godishninata ot rozhdenieto na Evl.*

- Georgiev. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2020, 93 – 102.]
- Жечев 1991:** Н. Жечев. *Букурещ – културно средище на българите през Възраждането*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1991. [N. Zhechev. *Vukuresht – kulturno sredishte na balgarite prez Vazrazhdaneto*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 1991.]
- Зарев 1975:** К. Зарев. *Въоръжаването на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа*. – *Военно-исторически сборник*, 31, 1975, 4, 166 – 169. [K. Zarev. *Vaorazhavaneto na chetata na Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzha*. – *Voенно-istoricheski sbornik*, 31, 1975, 4, 166 – 169.]
- Кирилова 2018:** Ант. Кирилова. *Аспекти от предисторията на четническата инициатива през 1868 г.: организационна подготовка и материално обезпечаване*. – В: *Обединената чета на Хаджи Димитър и Стефан Караджата 1868 г.* Материали от национална научна конференция, 6 юли 2018 г. в СУ „Св. Климент Охридски“. София: „Фондация българска памет“, 2018, 29 – 58. [Ant. Kirilova. *Aspekti ot predistoriyata na chetnicheskata initsiativa prez 1868 g.: organizatsionna podgotovka i materialno obezpechavane*. – V: *Obedinenata cheta na Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzhata 1868 g.* Materiali ot natsionalna nauchna konferentsia, 6 yuli 2018 g. v SU „Sv. Kliment Ohridski“. Sofia: „Fondatsia balgarska pamet“, 2018, 29 – 58.]
- Кисимов 1900:** П. Кисимов. *Исторически работи. Моите спомени. Ч. II (1897 – 1903 г.)*. София: печатница „Бъзайтов“, 1900. [P. Kisimov. *Istoricheski raboti. Moite spomeni. Ch. II, (1897 – 1903)*. Sofia: pechatnitza „Bazaytov“, 1900.]
- Кoen 1975:** Д. Коен. Банкерската дейност на къщата „Евлоги и Христо Георгиеви“ в българските земи до Освобождението. – *Исторически преглед*, 31, 1975, 6, 63 – 73. [D. Koen. *Bankerskata deynost na kashtata „Evlogi i Hristo Georgievi“ v balgarskite zemi do Osvozhdenieto*. – *Istoricheski pregled*, 31, 1975, 6, 63 – 73.]
- Козловски 1988:** Т. Козловски. *Революверните саби на Хаджи Димитър и Стефан Караджа*. – *Известия на Националния исторически музей*, VII. София: Издателство „Наука и изкуство“, 1988, 100 – 107. [T. Kozlovski. *Revolvernite sabi na Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzha*. – *Izvestiya na Natsionalniya istoricheski musey*, VII. Sofia: Izdatelstvo „Nauka i iskustvo“, 1988, 100 – 107.]
- Костов 1900:** Д. Костов. *Спиро Константинов*. – В: *Илюстрация Светлина*, X, април 1900 г. 4, 2. Пловдив: печатница „Съгласие“. [D. Kostov. *Spiro Konstantinov. Ilyustratsiya Svetlina*, april 1900, X, 4, 2. Plovdiv: pechatnitsa „Saglasie“.]
- Костов 1954:** Д. Костов. *Спиро Константинов*. – *Известия на института Ботев – Левски*, 1, 1954, 3, 301 – 312. [D. Kostov. *Spiro Konstantinov*. – *Izvestiya na instituta Botev – Levski*, 1, 1954, 3, 301 – 312.]
- Костов 1959:** Д. Костов, *Арбанаси*. София: Издателство „Наука и изкуство“, 1959. [D. Kostov. *Arbanasi*. Sofia: Izdatelstvo „Nauka i izkustvo“, 1959.]
- Лангхайнрих 2022:** К. Лангхайнрих. *Поборникът Спиرو Константинов и революверните саби на войводите Хаджи Димитър и Стефан Караджа*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2022. [K. Langhaynrilh. *Pobornikat Spiro Konstantinov i revolvernite sabi na voyvodite Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzha*. Plovdiv: Universitetsko izdatelstvo „Paisiy Hilendarski“, 2022.]
- Македонски 1896:** Хр. Македонски. *Записки на Христо Македонски*, София: Напредък, 1896. [Hr. Makedonski. *Zapiski na Hristo Makedonski*. Sofia: Napredak, 1896.]

- Маркова 1990:** З. Маркова. *Четата от 1868 година*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1990. [Z. Markova. *Chetata ot 1868 godina*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 1990.]
- Митев 2012:** Пл. Митев. *Недопрочетени страници из политическото ни Възраждане*. София: Стандарт, 2012, 25 – 31. [Pl. Mitev. *Nedoprocheteni stranitsi iz politicheskoto ni Vazrazhdane*. Sofia: Standart, 2012, 25 – 31.]
- Михов 2018:** Ил. Михов. Военните характеристики на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджата. – В: *Обединената чета на Хаджи Димитър и Стефан Караджата 1868 г.* Материали от национална научна конференция, 6 юли 2018 г. в СУ “Св. Климент Охридски”. София: „Фондация българска памет“, 2018, 98 – 111. [Il. Mihov. Voennite harakteristiki na chetata na Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzhata 1868 g. – V: *Obedinenata cheta na Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzhata 1868 g.* Materiali ot natsionalna nauchna konferentsia, 6 yuli 2018 g. v SU “Sv. Kliment Ohridski”. Sofia: „Fondatsia balgarska pamet“, 2018, 98 – 111.]
- Обретенков 1983:** Н. Обретенков. *Спомени от българските въстания*. София: Отечествен фронт. 1983. [N. Obretenov. *Spomeni ot bulgarskite vastaniya*. Sofia: Otechestven Front. 1983.]
- Попгеоргиев 1903:** Й. Попгеоргиев. *Село Арбанаси*. София: Държавна печатница, 1903. [J. Popgeorgiev. *Selo Arbanasi*. Sofia: Darzhavna pechatnitsa, 1903.]
- Радев 2023:** Ив. Радев. *Хаджи Викентий Зографски. Личност и дело. Време и съвременници*. Велико Търново: Фабер, 2023. [Iv. Radev. *Hadzhi Vikentiy Zografski. Lichnost i delo. Vreme i savremennitsi*. Veliko Tarnovo: Faber, 2023.]
- Стоянов 1901:** П. Стоянов. *Градът Ловеч като център на БРЦК, столица на Левски и роден град на поборника Тодор С. Кирков*. Ловеч: Труд, 1901 [P. Stoyanov. *Gradat Lovech kato tsentar na BRTsK, stolitsa na Levski i roden grad na pobornika Todor S. Kirkov*. Lovech: Trud, 1901.]
- Снегаров 1935/1936:** Ив. Снегаров. Старият търновски църковен кодекс: документи № 157 от 1.08.1852 г. и № 158 от 22.05.1853 г. – *Годишник на Софийския университет, Богословски факултет*, XIII, 1935/1936, 7 – 8. [Iv. Snegarov. Stariyat tarnovski tsarkoven kodeks: dokumenti № 157 ot 1.08.1852 g. i № 158 ot 22.05.1853 g. – *Godishnik na Sofiyskiya universitet, Bogoslovski facultet*, XIII, 1935/1936, 7 – 8.]
- Спасов 2020:** Р. Спасов. Щрихи към дарителската дейност на Евлоги и Христо Георгиеви за изграждането и подпомагането на български храмове. – В: Пл. Митев (съст.). *Дарителство и предприемачество на Балканите през XIX век (по примера на братя Евлоги и Христо Георгиеви)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2020, 113 – 120. [P. Spasov. Shtrihi kam daritelската deynost na Evlogi i Hristo Georgievi za izgrazhdaneto i podpomaganeto na balgarski hramove. – V: Pl. Mitev (sast.). *Daritelstvo i predpriemachestvo na Balkanite prez XIX vek (po primera na bratya Georgievi)*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2020, 113 – 120.]
- Страшимиров 1929:** Д. Страшимиров. *Васил Левски. Живот, дела, извори*. Том 1. София, 1929 [D. Strashimirov. *Vasil Levski. Zhivot, dela, izvori*. Tom 1. Sofia, 1929.]
- Унджиев 1945:** Ив. Унджиев. *Биография на Васил Левски*. София: Министерство на информацията и изкуствата, 1945. [Iv. Undzhiev. *Biografiia na Vasil Levski*. Sofia: Ministerstvo na informatsiyata i izkustvata, 1945.]

Хрисимов, Цветков 2018: Н. Хрисимов, С. Цветков. Въръжението на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджата. – В: *Обединената чета на Хаджи Димитър и Стефан Караджата 1868 г. Материали от национална научна конференция, 6 юли 2018 г. в СУ “Св. Климент Охридски”*. София: „Фондация българска памет“, 2018, 133 – 153 [N. Hrisimov, S. Tsvetkov. Vozrazhenieto na chetata na Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzhata. – V: *Obedinenata cheta na Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzhata 1868 g. Materiali ot natsionalna nauchna konferentsia, 6 yuli 2018 g. v SU “Sv. Kliment Ohridski”*. Sofia: „Fondatsia balgarska pamet“, 2018, 133 – 153.]

Цанков 1900: К. Цанков. *23 писма и бележки на Васил Левски*. София: Държавна печатница, 1900. [K. Tsankov. *23 pisma i belezhki na Vasil Levski*. Sofia: Darzhavna pachatnitsa, 1900.]

Чилингиров 1930: Ст. Чилингиров. *Български читалища преди Освобождението*. София: Министерство на народното просвещение, 1930 [St. Chilingirov. *Balgarski chitalishta predi Osvobozhdenieto*. Sofia: Ministerstvo na narodnoto prosvestenie, 1930.]

Шарова 1988: Кр. Шарова. Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджата в историята на българското революционно движение. – В: Л. Генова, А. Римпова и др. (съст.). *Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа: Чуждестранни документи*. София: Издателство „Д-р Петър Берон“, 1988, 5 – 42. [Kr. Sharova. Chetata na Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzhata v istoriyata na balgarskoto revolyutsionno dvizhenie. – V: L. Genova, A. Rimpova et al. (sast.). *Chetata na Hadzhi Dimitar i Stefan Karadzhata: Chuzhdestrani dokumenti*. Sofia: Izdatelstvo „D-r Petar Beron“, 1988, 5 – 42.]

Dascal 2015: L. Dascal. Arhivologia caselor comerciale medievale eurobalcanice: paradigma greaca (secolele al XVII-lea – XIX-lea). – *Acta Musei Caransebesiensis – TIBISCUM*, s.n., 5/2015: Istorie-Arheologie, 1 – 30.

Списък на съкращенията (Abbreviations)

БРЦК: Български революционен централен комитет.

НБКМ – БИА: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – Български исторически архив.

НВИМ: Национален военно-исторически музей.

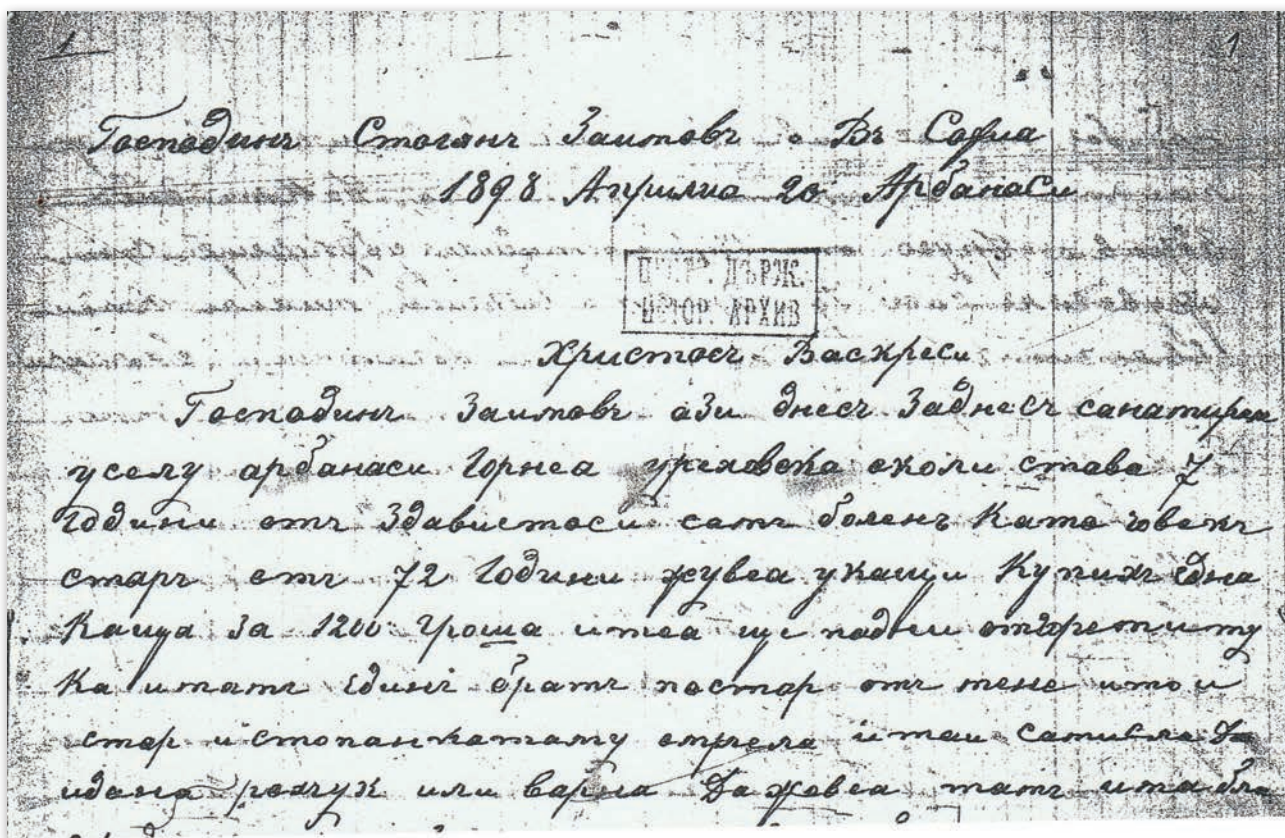
РИМ: Регионален исторически музей.

ЦДА: Централен държавен архив.

**Д-р ф.м.н. Красимира
Вакарелска-Лангхайнрих,**
независим изследовател,
kjlangeinrich@t-online.de

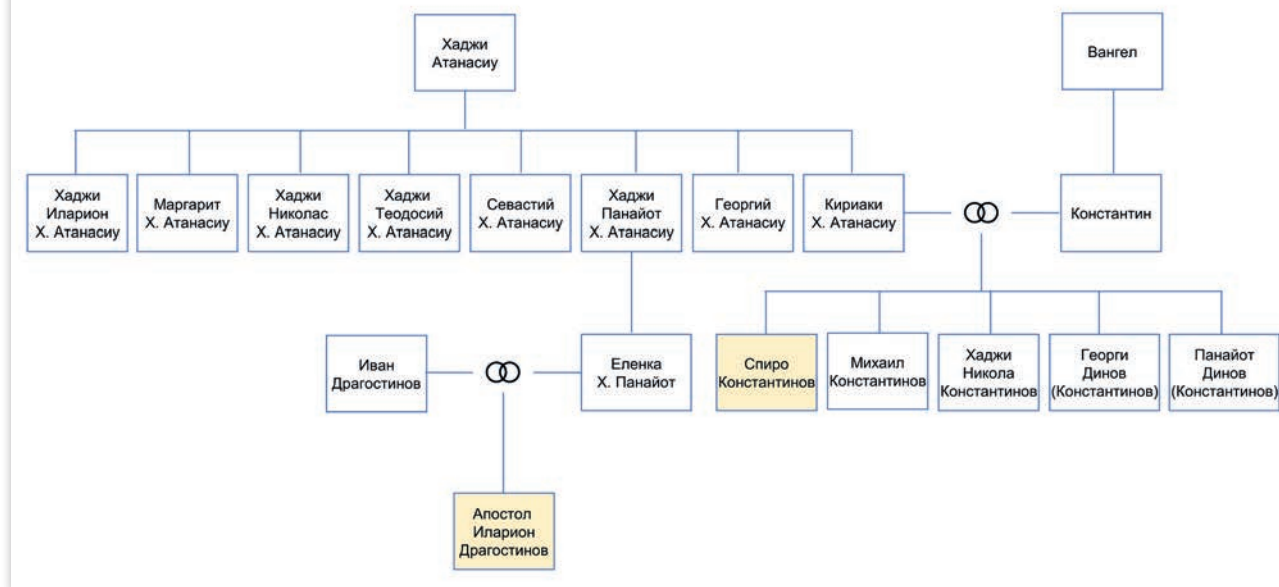

Обр. 1. Портрет на Спиро Константинов като знатен търговец в Букурещ

Обр. 2. Част от началната страница на писмото на Спиро Константинов до Стоян Заимов от 20.04.1898 г.

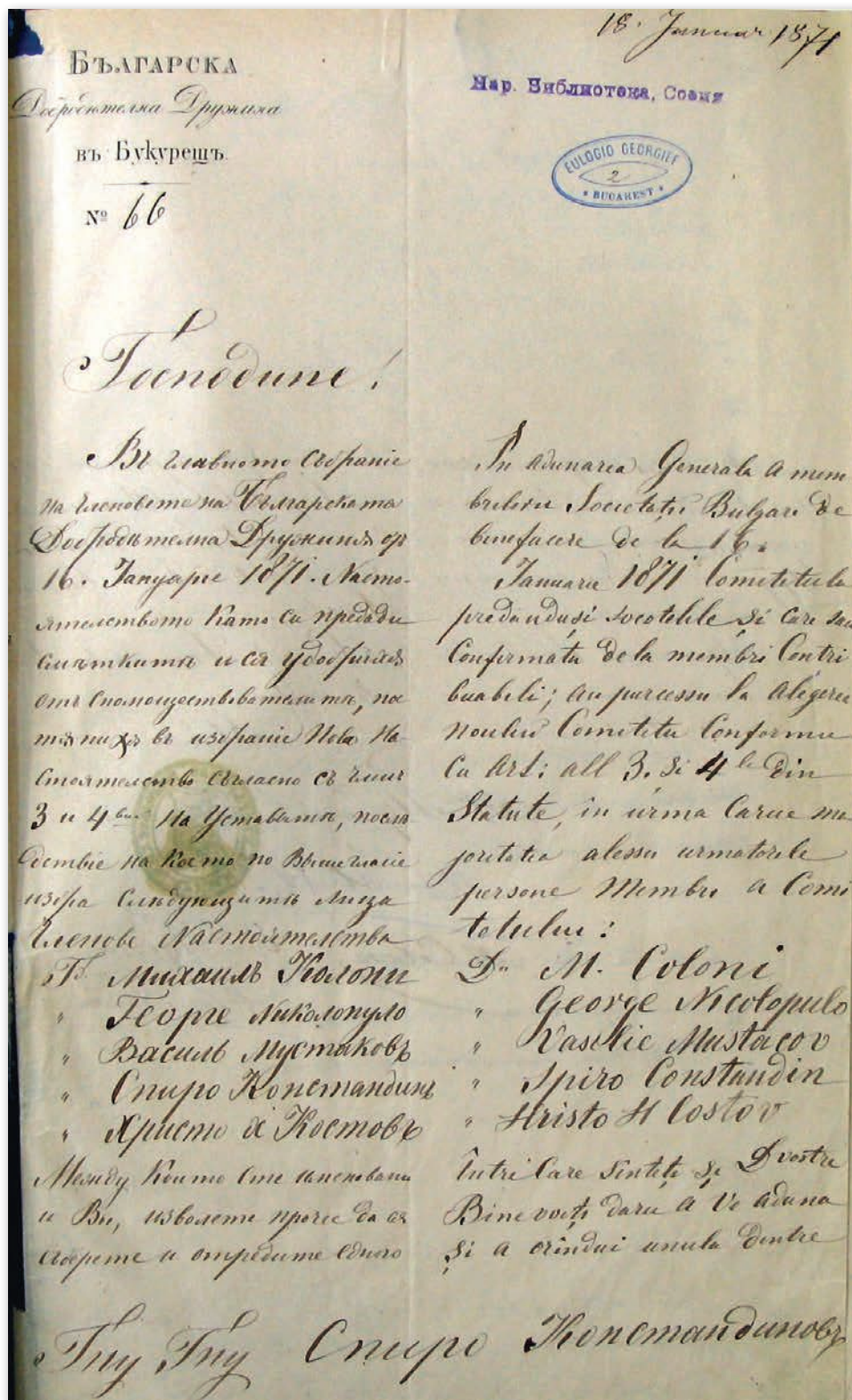
РОДОСЛОВИЕ на СПИРО КОНСТАНТИНОВ (1826 – 1911г)

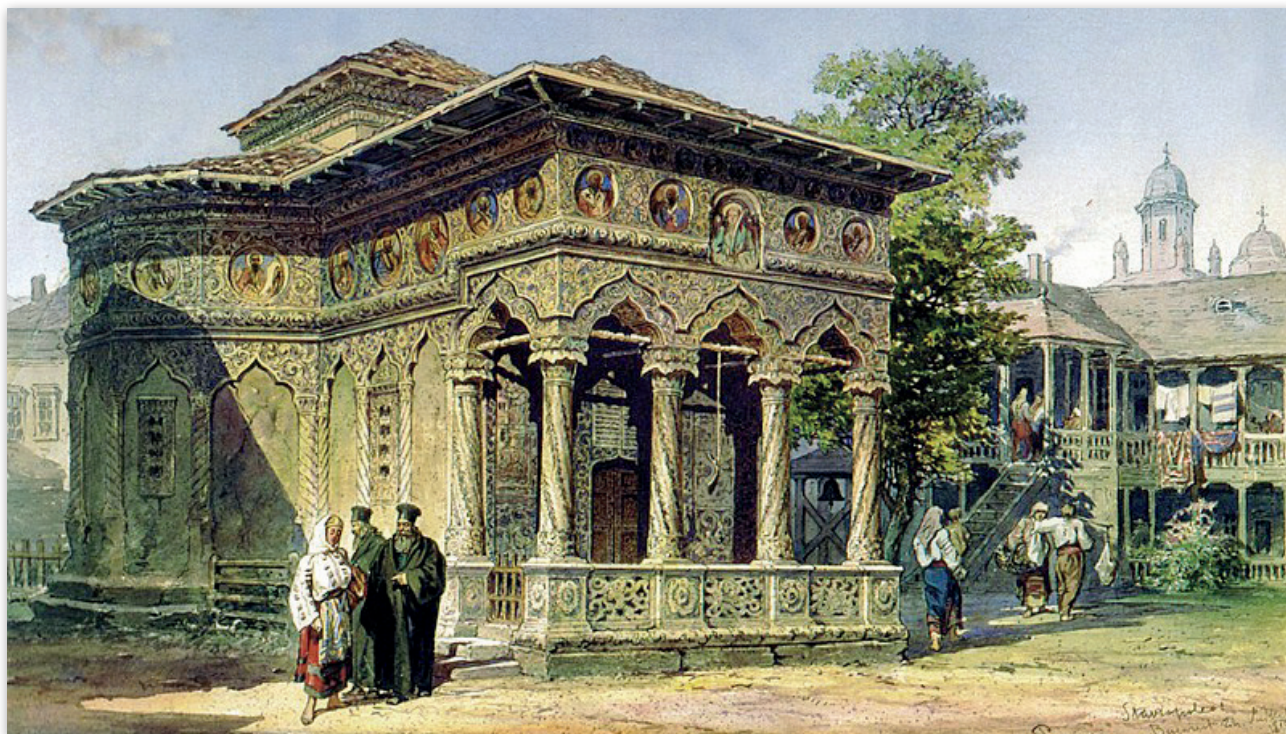
Обр. 3. Родословна схема на фамилията Хаджи Атанасиу (по майчина линия) и Константин, син на Вангел (по бащина линия) на родителите на Спиро Константинов

Обр. 4. Пробив на руските кораби край крепостта Исакча на Дунав – 11 октомври 1853 г. (А. П. Боголюбов 1859 г.)

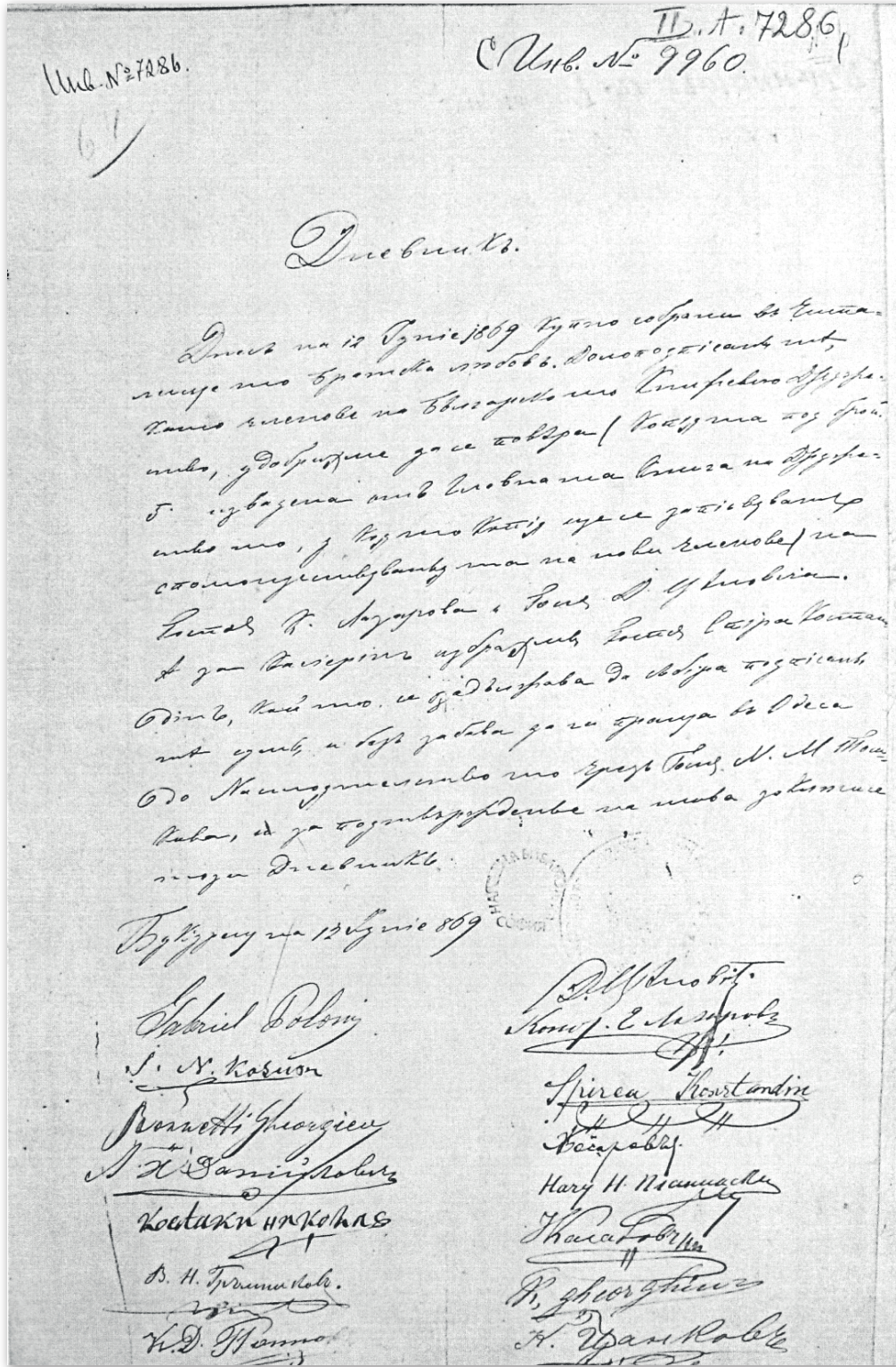
Обр. 5. Протокол от заседанието на Добрадетелната дружина от 16.01.1871 г., на което Спиро Константинов е избран за член на Настоятелството

Обр. 6. Манастирът Ставрополис, където е срещата на Спиро Константинов с войводите Хаджи Димитър и Стефан Караджа на 20.03.1867 г. (Акварел от Амедео Прециози 1868 г.)

Обр. 7. Палатът Могош, в чиято околност е вековната гора, където на 20.03.1867 г. Спиро Константинов се озовава с войводите Хаджи Димитър и Стефан Караджа (de.m.wikipedia.org/wiki/Schloss_Mogo%C8%99oaia)

Обр. 9. Дневник от 12 юни 1869 г. на Книжовното дружество, който документира избирането на Спиро Константинов за касиер със задължението „без забава да изпраща събраните суми в Одеса“

1895

Само Шанчо Стояново братица на
 Л. Стояновъ царъ, умирово въ зор-
 вора. - За Рурнософъ на корд,
 казано, такаме настоятелно
 и го подписваме като завързва-
 ме подписа си.

Срн. Ведник
 Юни 1 май 1896 год.

Подписано отъ
 22 души: опълче-
 нци поборници во-
 води и търговци
 и съдебно
 и министерство

Обр. 10. Войводи, поборници, опълченци и търговци на брой 22 свидетелстват пред Българския парламент за революционното дело на Спиро Константинов (01. 06.1896 г.)

звердвал чл прас 1872 година сасабурахи
 в Комитета на свободни сурора константинов
 за составени от нобл по мител и сабурахи
 йондети за движени в България по нестолових
 ма вбидати сасабурахи и най многова познава
 и ситира и мие бржквал чле домашел
 на хитов и мителра но ас нити незнае койас
 работел

2. ресе 11 ноември 1896 год Панайот и Хирикови

Решителт уределт в единств
 управлени дробстворелт, се
 припорекиелт от гурт мител
 и на Русителт уредителт на кой
 от Хитов. Ресе 13 декември 1896 г.
 Кириак

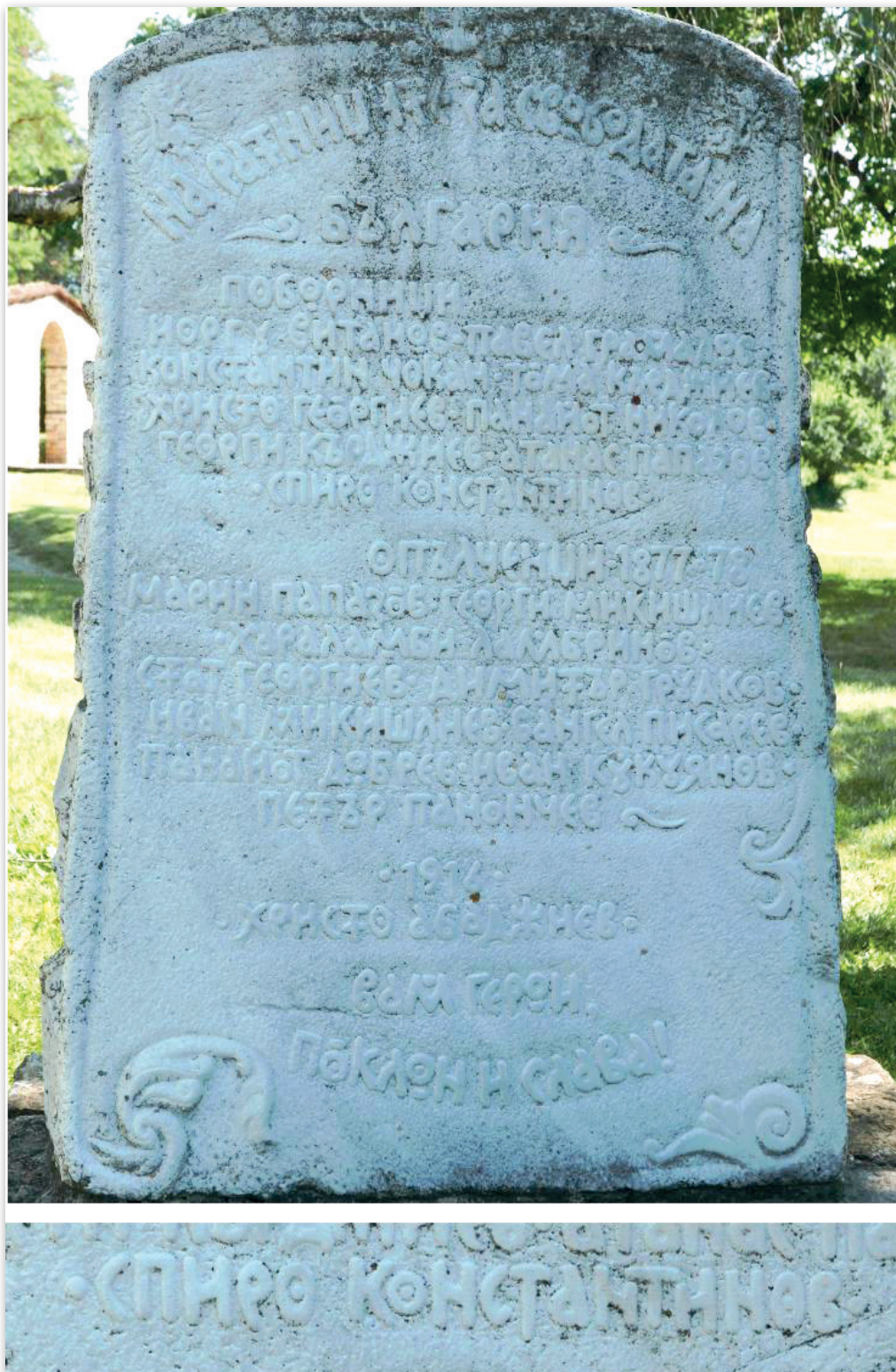
Секретарь Кириак

Известно ми е, че в септ. Спиро Константинов,
 през личността си в Губерни, през революци
 земител на България, е подпомагал се фиделта
 народнител движениел и е участвувал в Комитетел
 составени за таел удел в нова време.
 София, 21 декември 1896 г. К. А. Цанков

Свирителителт уределт в единств
 ето управлениел. фиделтелт уределт се при
 помелител по гурт мител и рдсителител
 мителт на свирителт Р. А. Цанков.
 Ст. София, 21 декември 1896 г.
 уредителт Д. Дюров

Секретарь Дюров

Обр. 11. Войводата Панайот Хитов и Кириаки Цанков свидетелстват пред Българския парламент за революционната дейност на Спиро Константинов (11.11.1896 г. и 21.12.1896 г.)

Обр. 12. Паметник „На ратниците за свободата на България“ в Арбанаси с името на поборника Спиро Константинов